

Lyngby Kirke

Kierkegaard og Václav Havel

Foredrag af

Leif Bork Hansen

I. 'Hin enkelte' som 'al menneskelig værdigheds begyndelse'

Den tjekkiske dramatiker Václav Havel skiftede fra at være straffefange til at blive sit lands præsident med 'fløjlsrevolutionen' i 1989. For Václav Havel drejede det sig ikke kun om at konstruere et nyt politisk system til afløsning af det tidligere, men om hvad han kaldte en 'eksistentiel revolution'.

Han er født i 1936 i Havel-familien, der dengang tilhørte landets rige overklasse. Det betød for ham 'pengenes afstand til andre'. Det hele blev imidlertid beslaglagt efter den kommunistiske overtagelse af magten i 1948 og Václav Havel blev i modsætning til sine ældre kammerater, der begejstret tilsluttede sig kommunismen, nægtet en højere uddannelse. Hermed havde Václav Havel fra begyndelsen fået udelukketheden ind på livet.

Herom skriver litteraturkritikeren Niels Barfoed: "Som barn ønskede Havel sig ud af det højborgerskab han var født i og som isolerede ham i forhold til andre mennesker. Som purung, da kommunisterne tog magten, blev det deres tur til at holde ham på afstand fra andre – som det smittefarlige borgerlige levn og „klassefjende“ som han, den tolvårige dreng, var. Denne dobbeltoplevelse er tilstede som en eksistentiel resonansbund i hans dramatiske værk, fuldt af erfaringer om udelukkethed som det er. Men den ligger også til grund for hans menneskesyn, der ikke søger frelsen i bevægelser eller modbevægelser, men derimod overlevelsen i det moralske princip i hin enkelte, uden hvilket hverken en tilværelse som borger eller politik som sådan er noget værd. Kort sagt: der gives et moralsk imperativ i

ethvert individ, og det er al menneskelig værdigheds begyndelse” (Václav Havel:*Fjernforhør*,1990,Forord s.9, jvf Niels Barfoed: *Havels univers i Hyldest til Václav Havel*,1991,s.9). ’Hin enkelte’ som ’al menneskelig værdigheds begyndelse’ gælder det såvel hos Søren Kierkegaard som hos den tjekkiske dramatiker og tidligere præsident Václav Havel.

II. Betydningsbærende kontekst for Václav Havel

Prag blev invaderet af russiske tanks i februar 1968. I protest mod den sovjetiske okkupation og undertrykkelse brændte Jan Palach sig ihjel den 19.januar 1969 foran statuen af St. Václav på Wenceslaus pladsen. Nogle få måneder senere opfordrede Václav Havel i et brev til præsident Alexander Dubcek til at indføre demokratiske reformer, idet en sådan handling over for Sovjetunionen ”ville anbringe et etisk spejl foran os ligeså magtfuldt som Jan Palach’s nylige død”. Alexander Dubcek var imødekommende over for Václav Havel, men grundet pres fra Sovjetunionen foretog han sig ikke noget. ”Havel udtalte, at Palach’s selvtilintetgørelse markerede begyndelsen på en periode, hvor intet mindre end ”selve den menneskelige eksistens står på spil”” (Walter

H. Capp: *Interpreting Václav Havel*,*Cross Currents Fall 1997*,Vol 47 Issue 3).

Filosofiprofessoren Masaryk, som blev præsident for det uafhængige Tjekkoslaviet efter Første Verdenskrig, havde gjort Jan Hus til national martyr. Jan Hus blev brændt på bålet i 1415 efter at have forsøgt at reformere kirken. Da Jan Palach brændte sig selv ihjel var det nærliggende, at sammenligne ham med Jan Hus.

Lektor ved Århus universitet Peter Bugge oplyser i forordet til *De magtesløses magt: Fra [første] verdenskrigs udbrud* stod Masaryk i spidsen for tjekkerne og slovakkerne frihedskamp, og som landets første præsident gjorde han sig store anstrengelser for at omsætte sine humane og tolerante ideer til virkelighed” (s.10).

Masaryk blev afgørende for Václav Havel som politiker. Vaclav Havel siger: ”Masaryk grundlagde politik på moral. Lad os prøve i en ny tid og på en ny måde at forny denne opfattelse af politik... Lad os lære os selv og andre, at politik ikke kun behøver at være det muliges kunst, især hvis man derved forstår spekulationers, beregningers, intrigers, hemmelige aftalers og den pragmatiske

manøvrerings kunst, men at den også kan være det umuliges kunst, altså kunsten at gøre sig selv og verden bedre” (*De magtesløses magt* s.185f.)

Professoren i Prag, Jan Patočka, betragtes som en af de mest betydelige skikkelser blandt europæiske filosoffer i det 20. århundrede. Han er mest kendt som en moralsk og intellektuel autoritet bag Charta 77. Dette kom til at koste ham livet.

Jan Patočka kunne ikke lide den musik som rock-bandet *The Plastic People and the Universe* spillede. Men da de blev fængslede i 1976, sluttede han sig til Václav Havel og andre intellektuelle, der underskrev Charta 77 dokumentet, som opfordrede de kommunistiske myndigheder til at respektere menneskerettighederne. Patočka døde af et hjerteanfald i forbindelse med et langt pinefuldt forhør. I en radioudsendelse i 30-året for Jan Patočkas død oplyser Václav Havel: ” Vi sad begge og skulle afhøres og de efterlod os sammen i et venteværelse i en pause ved middagstid. De ønskede sandsynligvis at høre, hvad vi havde at sige til hinanden. Vi talte om liv og død og sådanne ting. Så tog de os til yderligere afhøring og det er sidste gang, jeg så ham.”

Václav Havel siger om Charta 77 i sit berømte essay *De magtesløses magt*, tilegnet Jan Patočka: ”Det åndelige klima for denne fremkomst...blev forberedt af retssagen mod de unge musikere omkring gruppen *The Plastic People*. En proces, hvor det ikke var to politiske kræfter eller koncepter, der stod over for hinanden, men to livsopfattelser: på den ene side det posttotalitære establishments sterile puritanisme og på den anden side ukendte unge mennesker, som ikke ville andet end at leve i sandhed: spille den musik, de kunne lide, synge om hvordan de virkelig levede, leve frit, værdigt og i broderskab. Det var mennesker uden politisk fortid – ikke bevidste politiske oppositionelle med politiske ambitioner, eller tidligere politikere, udelukkede fra magtstrukturerne. Disse mennesker havde alle muligheder for at tilpasse sig de givne tilstande, acceptere „livet i løgn“ og leve i ro og sikkerhed. Men de besluttede anderledes... Rockmusikkens frihed blev opfattet som menneskets frihed, altså som friheden til filosofisk og politisk refleksion, som litteraturens frihed, som friheden til at udtrykke og forsvare de forskelligste sociale og politiske interesser i samfundet. Der vågnede en virkelig solidaritet i folk” (s.50f.)

III. Det skrevne ord en slags forhøjet

radioaktivitet

Václav Havel gør opmærksom på en særlig betydning, som tjekkerne har tildelt forfatterne: ”Af forfatterne forventer man nemlig traditionelt i vore omgivelser noget mere ud over, at de bare skriver bøger, der er værd at læse. Den tanke, at forfatteren er nationens samvittighed, har her sin logik og tradition; forfatterne har jo her i årevis erstattet politikernes rolle, de var fornyere af det nationale samfund, fastholdere af det nationale sprog, opvækkere af den nationale selvbevidsthed, tolkere af den nationale vilje. Denne tradition går igen under totalitære forhold og får sin særlige farvning oveni: det er som om det skrevne ord her har en slags forhøjet radioaktivitet – ellers ville de vel ikke arrestere os for det!” (*Fjernforhør* s.82).

Det kan også blive til en skriveblokering – og med Václav Havels blanding af selvdistance og ydmyghed over for opgaven, fortsætter han: ”Jeg tror, at mangan vestlig kollega kunne misunde os det store mål af opmærksomhed og social resonans. Det er naturligvis en lidt tveægget sag: det kan binde én, snøre én sammen, hæmme én – som om man pludselig blev blokeret af sit sociale kald, som om éns stemme i respekt for den rolle, der er blevet

tilkendt én, stammede lidt af bare usikkerhed over, om man vil være den rette til den; som om man simpelthen ikke længere var så fri, som man burde være. Jeg må indrømme, at jeg af og til endog har haft lyst til at råbe: jeg vil ikke spille rollen som opvækker, jeg vil kun gøre det, enhver forfatter bør gøre, nemlig sige sandheden! Eller: I kan ikke kun forvente håb fra professionelle leverandører, I bliver alle sammen nødt til først og fremmest at finde det i jer selv! Eller: risiker noget selv, jeg er jo ikke jeres forløser! Men” - tilføjer Václav Havel – ”jeg standser altid i sidste øjeblik, jeg skriger det ikke ud, jeg bider det i mig og minder mig selv om, hvad Patocka engang sagde til mig: menneskets virkelige prøve er ikke, hvordan det opfylder den rolle, det har tiltænkt sig selv, men hvordan det opfylder den rolle, der er blevet det tildelt af skæbnen” (*Fjernforhør* s.82f.).

Václav Havel bevæger sig hele tiden – med en Kierkegaardsk formulering – fra ’Aandløsheden’, det spidsborgerlige med den udgave, det finder i et totalitært system og hvor man bare gør som man gør, mod det transcendent, at der er en magt over mennesket. Og som den enkelte – paradoksalt nok – skal finde i sig selv.

IV. Det 'klassiske' diktatur og 'det post-totalitære system'

Václav Havel indleder sit essay *De magtesløses magt* fra 1978 med at gøre opmærksom på forskellen mellem det såkaldt traditionelle eller 'klassiske' diktatur, der på en måde ikke gør sig til andet end, hvad det er, og så det han kalder 'det post-totalitære system'. Om det 'klassiske' diktatur siger han: "Jeg vil mene, at det i vor bevidsthed traditionelt er forbundet med en forestilling om en bestemt og ret lille gruppe personer, som med vold tager magten over samfundets flertal i et land, som åbenlyst baserer sin magt på de direkte magtmidler, den disponerer over, og som man relativt let kan adskille socialt fra det beherskede flertal", videre siger han: "Et væsenstræk ved denne „traditionelle“ eller „klassiske“ forestilling om diktaturet er forudsætningen om dets midlertidighed, historiske flygtighed og uforankrethed; dets eksistens forekommer os at være nært forbundet med de personers liv, som har oprettet det... og uanset om et sådant diktatur legitimerer sig med denne eller hin ideologi, afleder det dog først og fremmest sin magt fra sine soldaters og politibetjentes antal og udrustning. Den største fare ser det derfor i mulighed for, at der dukker nogen op, som i denne henseende er bedre udrustet, og som vil

styrte den herskende gruppe" (*De magtesløses magt* s.25).

Til forskel herfra taler Václav Havel om det, han kalder 'det post-totalitære system'. Når han kalder det 'post'-totalitært, betyder det ikke, at det ikke længere er totalitært, men "det er totalitært på en grundlæggende *anden* måde end de „klassiske“ diktaturer er, det"(s.28). Vi er på én gang ofre af dette totalitære system og er samtidig dets opretholdere. "Det, vi forstår ved systemet, er altså ikke en orden, som en gruppe påtvinger de andre, men noget som gennemtrænger hele samfundet, og som hele samfundet er medskabere af, noget som ganske vist forekommer uhåndgribeligt, thi det har karakter af et rent princip, men som i virkeligheden er blevet „grebet“ af hele samfundet som et vigtigt aspekt af dets liv" (*De magtesløses magt* s.40f.). Det er, med Václav Havels formulering, 'et selvbevægende system'.

Dermed lægger Václav Havel en afgørende vægt på den enkeltes måde at forholde sig på i det politiske. Det, som Václav Havel kalder en 'ikke-politisk politik'. Det farlige bliver, når 'livet i løgn', der er forudsætningen for det post-totalitære systems skinverden, konfronteres med 'livet i sandhed'. Med Václav

Havels formulering: ”„Livet i sandhed“ har altså i det post-totalitære system ikke blot en eksistentiel dimension (det giver mennesket sig selv tilbage), en noetisk [nous: sind] dimension (det afslører virkeligheden, som den er) og en moralsk (det er et eksempel). Det har også en åbenbar *politisk* dimension.

Hvis „livet i løgn“ er systemets grundlæggende støtte, kan det ikke undre, at „livet i sandhed“ bliver den grundlæggende trussel mod det. Derfor må systemet forfølge det hårdere end noget som helst andet” (*De magtesløses magt* s.44).

V. Grønhandleren

Václav Havel fortæller om en grønhandler, der mellem løg og gulerødder i udstillingsvinduet anbragte et skilt med slagordet: ”Proletarer i alle lande, forener eder!”

Václav Havel spørger: ”Går hans ildhu så vidt, at han føler et ubetvingeligt behov for at gøre offentligheden bekendt med sit ideal?” Det kunne være, at grønhandleren ikke var grønhandler mere, hvis han ikke satte skiltet i vinduet. På den ene side er grønhandleren offer for det posttotalitære system, samtidig er han med til at opretholde det. Hvad grønhandleren mener privat er uden betydning, bare han

hænger skiltet i udstillingsvinduet. Under påskud af at have en holdning, er det i virkeligheden udtryk for det modsatte.

Han skjuler sig bag ideologien: ”Ideologien som en tilsyneladende måde at forholde sig til verden på, der tilbyder mennesket en illusion om at være en personlighed med identitet, værdighed og moral, og således gør det lettere for ham ikke at være det. Ideologien som en attrap af noget „overpersonligt“ og ikke-formålsrettet, der gør det muligt for ham at bedrage sin samvittighed og maskere sin rette stilling og sin uglorværdige „modus vivendi“ [måde at leve på] for verden og for sig selv. Det er en produktiv – men samtidig tilsyneladende værdig – legitimering i retning „opad“, „nedad“ og „til siderne“, i retning mod mennesker og mod Gud...Det er et alibi, anvendelig for alle: fra grønhandleren, som kan hylle sin angst for at miste jobbet i en robe [klædning] af angivelig interesse for foreningen af proletarer i alle lande, til den højeste funktionær, som kan klæde sin interesse i at holde sig ved magten i ord om at tjene arbejderklassen” (*De magtesløses magt* s.30f.)

VI. Hvorfor blev Solsjenitsyn jaget i eksil?

Det er altså hos grønhandleren eller for dens sags skyld hos den højeste funktionær - i den

enkeltes forhold til sig selv – at det politiske står på spil. ”Mennesket er kun og kan kun blive fremmedgjort over for sig selv, fordi der er noget i mennesket at fremmedgøre; terrænet for denne voldtægt er menneskets autentiske eksistens. „Livet i sandhed“ er altså direkte vævet ind i strukturen af „livet i løgn“, som det undertrykte alternativ, som den autentiske intention, som ”livet i løgn“ giver et uautentisk svar på,” erklærer Václav Havel (*De magtesløses magt* s.44).

Václav Havel spørger: ”Hvorfor blev Solsjenitsyn jaget i eksil?” Han svarer: ”Det var afgjort ikke som en reel magtfaktor, altså fordi en repræsentant for regimet skulle føle sig truet af faren for, at Solsjenitsyn ville sætte sig på hans plads. Eksileringen af ham var noget andet: et fortvivlet forsøg på at standse denne skrækkelige sandhedens kilde, en sandhed hvor ingen på forhånd kunne gætte, hvilke forandringer i samfundets bevidsthed, den kunne fremkalde, og hvilke politiske rystelser disse forandringer engang kunne føre til.” For som Václav Havel siger: ”Det post-totalitære system handlede på helt sin egen måde: det beskyttede sin „skinverdens“ integritet for at beskytte sig selv”(De magtesløses magt s.46).

Det forholder sig altså sådan, at Solsjenitsyns ’politiske kraft’ ikke ligger ”i hans eksklusive magt som individ, men i millioner af Gulag-ofres erfaring, som han ganske enkelt vovede højt at skribe ud, og som talte til millioner af andre mennesker med god vilje”(De magtesløses magt s.67).

VII. Opgøret med marxismen

På linje hermed svarer Václav Havels opfattelse af marxismen: ”Den specifikke erfaring, jeg her taler om, har blandt andet givet mig én stor vished: *at bevidsthed går forud for væren og ikke omvendt, som marxisterne hævder* [min kursivering]. Hvad mener Václav Havel med, at bevidsthed går forud for væren? Det betyder: Det er bevidstheden, hvordan den enkelte forholder sig, der er afgørende – ikke bare det, at ét system afløses af et andet.

”Derfor ligger den menneskelige verdens frelse heller intet andet sted end i menneskets hjerte, i menneskets eftertænksomhed, dets tryghed og dets ansvarlighed,” erklærer han (*De magtesløse magt* s.21).

Václav Havel uddyber dette i en anden sammenhæng: ”Visse mennesker, som er tro mod det 19. århundredes klassiske marxistiske

skemaer, opfatter vort system som en udbytterklassens herredømme over en udbyttet klasse og går ud fra det postulat, at udbytterne ikke giver afkald på magten frivilligt. De ser den eneste løsning i en revolution, som fejer den herskende klasse bort. For disse mennesker vil ting som kampen for menneskerettighederne nødvendigvis virke håbløst legalistiske, illusoriske, opportunistiske og i sidste instans mystificerende for samfundet med deres tvivlsomme forudsætning om, at man kan gøre op med udbytterne med det gode, på basis af deres forløjede legalitet. Men da de ikke i miles omkreds kan finde nogen, som ville være rede til at gennemføre revolutionen, forfalder de til bitterhed, skepsis, passivitet og til sidst apati. De havner altså netop der, hvor dette system gerne vil have mennesket. Det er et eksempel på, hvilken blindgyde en mekanisk applikation af ideologiske skabeloner fra en anden verden og en anden tid på de post-totalitære forhold kan føre til” (De magtesløses magt s.80.).

VIII. 'En krise for selve identiteten'

Det drejer sig altså ifølge Václav Havel ikke om en konflikt mellem to identiteter afhængige af styreformens. ”Det drejer sig om noget værre: om *en krise for selve identiteten*. Stærkt forsimplet kunne man sige, at det post-totalitære system er vokset frem på den grund,

hvor *diktaturet historisk mødes med konsumsamfundet*: eller hænger en så omfangsrig tilpasning til „livet i løgn“ og en så let udbredelse af den sociale „selv-totalitet“ ikke sammen med konsummenneskets almene ulyst til at ofre noget af sin materielle sikkerhed for sin egen åndelige og moralske integritet? Med dets beredvillighed til at give afkald på „en højere mening“ ansigt til ansigt med den moderne civilisations mest overfladiske forlokkelser? Med dets åbenhed over for flok-sorgløshedens fristelser?

Og er det grå og tomme liv i det post-totalitære system egentlig ikke i sidste instans blot et til karikatur tilspidset billede på det moderne liv i det hele taget, og er vi egentlig ikke i virkeligheden – skønt efter ydre civilisationsparametre så langt efter den – en slags memento for Vesten, der viser den dens latente tendens?” (*De magtesløses magt* s.41-42).

Det skrev Václav Havel i 1978. Det, det drejer sig om i det post-totalitære system – og også som et memento for Vesten – er en krise for selve identiteten! Ja, siger han: ”Det menneske, som er forfalden til en konsumorienteret værdiskala og „opløst“ i et amalgam af civilisatorisk flokmentalitet, og som ikke er

forankret i tilværelsens orden med en følelse af et højere ansvar end blot ansvaret for sin egen overlevelse, er et *demoraliseret* menneske. Det er hans demoralisering, systemet støtter sig til, uddyber og er en social projektion af” (*De magtesløses magt* s.49).

IX. 'Skræmmebilledet i Havels univers'

Niels Barfoed siger i *Hyldest til Václav Havel*(1991): ”Den tiltagende anonymitet, både magtens og borgerens, er skræmmebilledet i Václav Havels univers” (s.14). I forord til bogen *Fjernforhør* skriver Niels Barfoed: ”Hvad han bestandig bekæmper, er anonymiteten. Dels tilpasningen og indordningen, som magten kræver af borgeren, fordi det er dens forudsætning. Dels magtens egen anonymitet, dens skjulte veje, der muliggør de forbrydelser, den begår. Det er den onde cirkel i Havels løbende analyse: mennesket i det, han kalder den posttotalitære stat, udøver i sit eget indre selv denne anonyme magt. Undersåtten huser sin egen undertrykker, uden hvilken ingen ydre undertrykker kan bestå. Derfor er resignationen, d.v.s. kompromis'et med den indre undertrykker, den menneskelige egenskab, der deprimerer Havel mest. Ikke frygten, alle kender frygten, selv har han været ved at dø af skræk i fængslet, men derimod frygtens konsekvens i resignation. For

resignation er til syvende og sidst den snigende erkendelse af altings meningsløshed” (Václav Havel: *Fjernforhør. Samtale med Karel Hvizdála*,1990,s.11).

X. Kafkask angst for friheden

I sit værk *Postnational Identity* (1993) beretter Martin J. Matustik: ”I sin anden søndags radioudsendelse, efter at han var blevet Tjekkoslavakiets præsident, spørger Havel, hvad der sker, når man efter en lang tid bevæger sig fra fængsel til frihed. Hans spørgsmål er en gentagelse af hans egen vej, men fokuserede nu på den nationale exodus [udgang] fra det totalitære.

I fængslet er alt klart, fordi her er mening og håb om frihed begrænset af den daglige rutine. Når man forlader fængslet, mangler man denne kontekst. Paradokset af verdenen ”uden fængselsmurene” er det tilsyneladende tab af identitet.” Martin J.Matustik fortsætter: ”Havel lægger her stemme til den absurde Kafkaske angst for friheden. Han er selvironisk over for den magt, som han var blevet ført ind i på revolutionens vinger.” Og han citerer Havel: ”Det er det største paradoks, men jeg må bekende: Hvis jeg er en bedre præsident end nogen anden ville være i mit sted, skyldes det, at jeg et eller andet sted i mit forhold til mit

arbejde opdager en stadig mistillid til mig selv og retten til at udføre mit hverv. Jeg er en person, som slet ikke ville blive spor overrasket, hvis nogen, midt under mine aktiviteter som præsident ville fremstille mig for et hemmeligt tribunal ... hvis jeg nu ville høre stemmen ”vågn op!” og jeg ville finde mig selv i min fængselscelle” (s.189).

Martin J. Matustik citerer og kommenterer Havel: ””Små sjæles angst for dem selv og verden har mange gange ført til vold, brutalitet og fanatisk had”. Men en frisk løgn om vores fortid og fremtid kan ikke redde os fra en undertrykt løgn. ”Vi er ligesom fangerne som vænnede sig til fængslet og, løsladte under himlen og ind i den ønskede frihed, ikke ved, hvordan de skal handle med denne frihed og er i tvivl, fordi de skal beslutte.”

Denne ”socialt-eksistentielle situation” er den sejrende Sisyphos’ angst, som det var lykkedes at rulle stenen op til bjergets top og at efterlade den dér”(s.189f.).

Martin J. Matustik konkluderer:” I paradokset om eksil i det totalitære og eksodus[udgang] til frihed, rejser Havel sit nøgle-spørgsmål: Hvis det moderne totalitære adskiller sig fra det klassiske diktatur ved at gennemtrænge al

identitet indefra og udefra, og således på samme tid gør os ansvarlige og uansvarlige, hvordan kan man undslippe dets fængsel?... Havel spørger ikke kun om typen af fængsel eller om strukturerne til vores udfrielse. Han søger efter en muliggørende konfrontation med angsten, for måden af modstå det totalitære ved at leve i sandhed med vores fortid og fremtid, uanset hvor vi befinder os”(s.190).

Václav Havel gør opmærksom på den eksistentielle angst i hans eksodus fra fængslet, fra at være straffefange til friheden, eller for en Sisyphos, hvem det lykkes at rulle stenen op til toppen, uden at stenen ruller ned igen. Det er vigtigt, at det ikke svimler for mennesket, sådan som Kierkegaard har sammenlignet angsten med svimmelhed.

Angsten der på én gang drager og frastøder mennesket – med Kierkegaard’s definition fra *Begrebet Angest*: ”Angest er en *sympathetisk Antipathie* og *en antipathetisk Sympathie*” (Samlede Værker 6,136). På den ene side længes mennesket mod friheden - men kan i samme øjeblik lammes og foretrække fængslet, hvilket navn dette fængsel så bærer.

Václav Havel siger i sin tale *Angst vor der Freiheit*: ”Angst for Gud eller ens egen

samvittighed kan vække mod i os.” (“Angst vor Gott oder dem eigenen Gewissen kann in uns Mut erwecken”), (*Angst vor der Freiheit. Reden des Staatspräsident*, 1991, s.107).

Kierkegaard skrev sit værk *Sygdommen til Døden*. Fortvivlelsen som ’sygdommen til døden’. Fortvivlet ikke at vide af at være et selv, fortvivlet ikke at ville være sig selv eller på en fortvivlet måde vil være sig selv. Kierkegaard vidste, hvordan den enkelte formår at fremskaffe ’dunkelhed’ i forhold til sig selv. At den enkelte fører sig selv bag lyset. Hvem er lettere, at føre bag lyset end én selv? Hvor Václav Havel nærer mistillid til sig selv, talte Kierkegaard om det at have mistanke til sig selv. Ja: ”Alvor er just at have denne redelige Mistanke til sig selv, at omgaaes sig selv som en mistænkelig” (SV 17,86).

XI. ’Sygdommen til Døden’ parafraseret som ’magt til døden’

I sin tale til den amerikanske kongres i februar 1990 sagde Václav Havel: ”Vi evner stadig ikke at sætte moral højere end politik, videnskab og økonomi. Vi er stadig ikke i stand til at fatte, at den eneste virkelige rygrad for al vor handlen – hvis den skal være moralsk – er ansvarlighed. Ansvarlighed over for noget højere end min familie, mit land, min fabrik eller min karriere.

Ansvarlighed over for tilværelsens orden, som al vor handlen uudsletteligt indskriver sig i, og hvor den, der – først der og kun der – bliver retfærdigt bedømt. Tolken mellem os og denne højere autoritet er det, der traditionelt kaldes den menneskelige samvittighed.”

Václav Havel understregede vigtigheden af at være mistænkelig over for sig selv – også som sit lands præsident og den magt det betød: ”Kierkegaard skrev ”Sygdommen til Døden”. Jeg vil tillade mig at parafrasere Deres strålende landsmand og sige ”Magt til døden”, sagde Václav Havel i sin takketale for Sonningprisen i København i maj 1991 (*Magtens dæmoni*, 1999).

Det er ud af det før-politiske – i konfrontationen mellem ’livet i løgn’ og ’livet i sandhed’ – at det post-totalitære system konfronteres med, hvad Václav Havel kalder ’livets virkelige intentioner’ (*De magtesløses magt* s.52).

Det er altså ikke primært et opgør mellem forskellige politiske systemer, det drejer sig om, men det drejer sig om den før-politiske konfrontation mellem ’livet i løgn’ og ’livet i sandhed’. Det er denne opfattelse, der ifølge Havel, gør den enkeltes eksistentielle holdning

så afgørende i det post-totalitære samfund. Eller hvilket samfund det nu drejer sig om.

Her er det, at der er en levende sammenhæng mellem Kierkegaard og Václav Havel. Eller som Václav Havel også kunne læse det hos Jan Patočka: ”Kierkegaard forsvarer ved hjælp af Gud individet – det drejer sig om den individuelle borgers individuelle oprør” (”Kierkegaard verteidigt mit Gott das Individuum – es geht um die individuelle Revolte des bourgeois Einzelnen”), (*Patočka, Jan. Texte, Dokumente, Bibliographie*, 1999, s.310).

Det er afgørende, at Kierkegaards eksistentielle tænkning ikke isoleres fra tilværelsen. Heller ikke i forhold til det politiske. Netop den enkeltes forhold til sig selv i det politiske er for

Václav Havel det eneste værn mod den tiltagende anonymisering, hvor ingen længere er personlig ansvarlig og dermed selv er prisgivet den skinverden, som det både er offer for og selv er med til at opretholde.

Leif Bork Hansen
Lyngby Sognegård
2800 Kongens Lyngby
Torsdag den 27. marts 2008